

VERKIEZINGSPROGRAMMA'S TROEBEL OVER DE EU PROBLEMEN DIE ER ECHT TOE DOEN

ADRIAAN SCHOUT EN ARNOUT MIJS

De Europese Unie (EU) is één van de grote verkiezingsthema's dit jaar. Speciaal voor dit magazine bogen Adriaan Schout en Arnout Mijs zich over de verschillende partijprogramma's met als opdracht: wat komt er op Nederland af de komende jaren en wat zeggen de partijen erover? Wat blijkt? Politieke partijen vermijden vergezichten over de EU. Maar concrete visie is nu onontbeerlijk, want de kiezer is aan zet om een mandaat af te geven over de koers van Europa. Verkiezingsprogramma's werpen een rookgordijn op, waarin de toekomst van de EU verwordt tot een geloofsdiscussie (aanhanger of tegenstander) in plaats van inhoudelijk afwegingen te maken ten aanzien van de concrete maatregelen die in komende jaren genomen moeten worden.

Jarenlang is de Europese integratie doorgestoomd op de achtergrond, met als grote uitzondering het referendum van 2005. Vandaag is 'Europa' echter een heftig politiek strijdtoneel, zoals onder andere blijkt uit het verkiezingsprogramma van de PVV: "Hun Brussel, Ons Nederland". Behalve de eenzijdige PVV - uit de euro en de EU - zijn de andere partijen inclusief de SP genuanceerder, maar desalniettemin met de nodige EU-kritische ondertonen. De EU heeft een prominente plaats in de verkiezingsprogramma's, zeker in vergelijking met 2010 en helemaal als we verder terugkijken. Hierdoor valt er eindelijk dan toch wat te kiezen op het gebied van de EU - en dat op zich is een goede zaak. Deze keuze wordt echter verstoord doordat partijen de EU als een geloofsartikel benaderen door in termen van 'voor' en 'tegen' verdere Europese integratie te spreken. De Europese verwevenheid is een feit; nu is het belangrijk aan te geven wat de koers van de Europese integratie moet zijn. Een visie van de politieke partijen hierop blijft vooralsnog uit.

Voor bijna de helft van de Nederlandse bevolking (48%) is de eurocrisis de grootste dreiging van dit moment, zo blijkt uit het onderzoek van Maurice de Hond (zie pagina 10). De kiezer vraagt dat 'de politiek' met een oplossing komt. Geen van de partijen - behalve de PVV - wil de euro verlaten, maar de partijen zijn nogal stil over de door hen gewenste aanpak

van de eurocrisis. Vragen als 'wat moeten we doen om de crisis op te lossen?' en 'waar ligt de grens voor Nederland?' blijven grotendeels onbeantwoord in de verkiezingsprogramma's. Juist in verkiezingstijd is duidelijkheid over de koers om uit de eurocrisis te komen een vereiste. Alleen dan kan de kiezer bepalen welke partij de crisis in zijn ogen het beste zal aanpakken en welke Europese koers het beste aansluit bij zijn voorkeuren.

Op welke vragen hadden de programma's dan duidelijkheid moeten bieden? In de eerste plaats over het functioneren van het eurogebied. Moet er een Europese economische regering komen? Mogen eurolanden nog wel besluiten of ze staatsobligaties uitgeven - en hoeveel - zonder Europese toestemming? Wie controleert vervolgens deze toezichhoudende Europese economische regering: moet het democratisch toezicht via nationale parlementen geregeld worden of via uitbreiding van de macht van het Europese Parlement? Of zijn nieuwe democratische controleorganen nodig zoals een soort Europese Eerste Kamer? Moet de Europese Centrale Bank (ECB) staatsobligaties kunnen opkopen van crisisl landen, of is het Europees Stabilisatiemechanisme (ESM) het aangewezen instrument om landen te helpen? Zijn partijen bereid de noodzakelijke institutionele veranderingen te specificeren en te verdedigen in een onvermijdelijk referendum?

De programma's van sommige partijen zoals SP, CDA, CU en PvdD geven een aanzet. De verkiezingsdebatten moeten echter meer duidelijkheid verschaffen bij deze en andere partijen.

In de tweede plaats moeten de politieke partijen aangeven of zij in de toekomst een permanente overdrachtsunie zien zitten, in andere woorden, een situatie waarbij rijke landen geld overmaken naar armere landen. De pijnlijke les van de eurocrisis is dat lidstaten door de euro en door Europese integratie niet 'geconvergeerd' zijn. Landen zijn in concurrentiekracht niet naar elkaar toegegroeid - eerder omgekeerd. Binnen landen zijn permanente overdrachten tussen arme en rijke regio's normaal: Vlamingen betalen voor Walen; West-Duitsers subsidiëren Oost-Duitsers, etc. Dit levert nationaal al een (pijnlijke) discussie op. Binnen de eurozone zal na de crisis een subsidiestroom van noord naar zuid nodig blijven omdat er geen wisselkoerscorrecties zijn. Hoe zal dat uitpakken voor de eurozone en het politieke draagvlak? Over de wenselijkheid of de onvermijdelijkheid van een overdrachtsunie zijn partijen behalve de PVV - wijselijk? - stil.

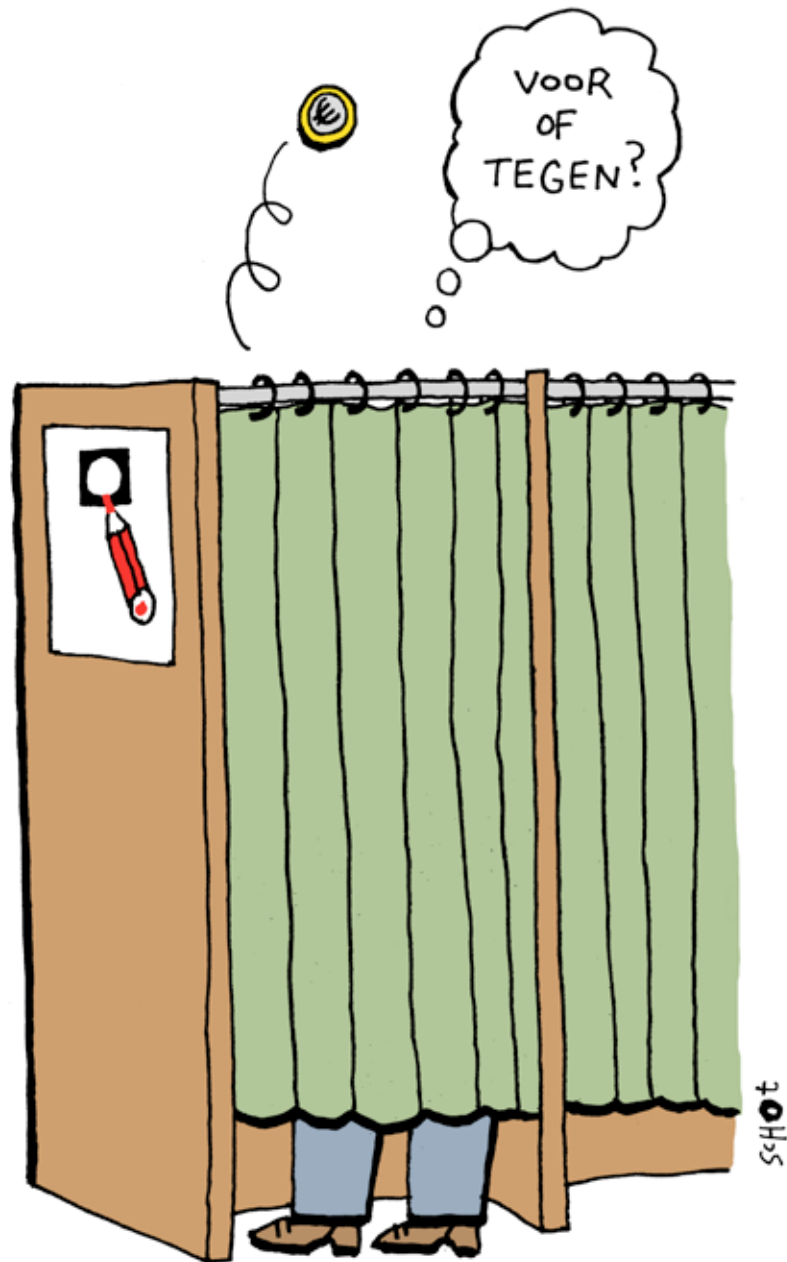
Europa: vragen als 'Wat moeten we doen?' en 'waar ligt de grens voor Nederland' blijven grotendeels onbeantwoord.

Politici in de eurozone, ook in Nederland, hebben vooral geprobeerd de eurocrisis stapsgewijs op te lossen. De bovenstaande vragen onderstrepen dat juist nu vergezichten nodig zijn. Alleen D66, de ChristenUnie en de PVV spreken over een politieke unie. Omdat de partijprogramma's verder geen uitsluitel geven, ligt hier een duidelijke rol voor de aankomende verkiezingsdebatten

(zoals het debat 27 augustus van Instituut Clingendael, zie pagina 2), opdat de kiezer meer helderheid krijgt.

Een derde set van vragen die uit de eurocrisis voortvloeit, betreft de rol van de Europese Commissie in het toezien op de naleving van de regels door de lidstaten. Voor Nederland zal het terugdringen van het begrotingste-

kort tot ver onder de 3% een grote opgave worden. Elke politieke partij wil zich hier aan houden. Als het echter niet lukt, dan heeft de EU, in de persoon van EU-commissaris Olli Rehn, meer mogelijkheden gekregen om Nederland hiertoe te dwingen en kunnen er zelfs boetes opgelegd worden. Met deze stok achter de deur zijn lidstaten echter eerder geneigd te bezuinigen dan te hervormen. Het >

VERGELIJKING VAN EU-STANDPUNTEN

Deze beknopte vergelijking is gemaakt door Instituut Clingendael op basis van de (concept) partijprogramma's. Uiteraard gaat het hier om onze interpretatie van wat de partijen hebben geschreven, niet om letterlijke citaten. We hebben alleen de partijen die nu in de Tweede Kamer zitten vergeleken. Het betreft een samenvatting van de belangrijkste punten. De volledige verkiezingsprogramma's vindt u op www.euforum.nl

	SOEVEIREINITEIT	VERDERE INTEGRATIE	DEMOCRATISCHE CONTROLE
	<ul style="list-style-type: none"> EU: energie, asiel en migratie, voedselzekerheid, duurzaamheid, buitenlands beleid en defensie EU terughoudend: volksgezondheid, cultuur, toerisme, pensioenstelsel 	<ul style="list-style-type: none"> Integratieproces geen doel op zichzelf, maar middel ter versterking interne markt, vergroting Nederlandse invloed in de wereld en waarborg Europese waarden 	<ul style="list-style-type: none"> Nederlands parlement proactiever Eerste en Tweede Kamer maken actief gebruik van oranje kaart bij strijdigheid met het subsidiariteitsbeginsel
	<ul style="list-style-type: none"> EU: mensenhandel, asiel- en migratiebeleid en terrorisme Samenwerking: milieu, transport, landbouw en visserij, buitenlands beleid Nationaal beleid: pensioen, belasting, zorg, onderwijs, cultuur, gezinsbeleid 	<ul style="list-style-type: none"> Méér Europa geen optie Basis is sterke samenwerking tussen zelfstandige lidstaten Besluitvorming dicht bij burger en door meerderheid gedragen verhoudt zich slecht tot machtsconcentratie en politieke unie 	<ul style="list-style-type: none"> Democratische legitimatie is nu allesbehalve gewaarborgd Het Europese Parlement (EP) kan niet de rol van nationale parlementen overnemen
	<ul style="list-style-type: none"> EU: buitenlands beleid, defensie, handel, migratie, energie, milieu, bestrijding internationale criminaliteit Nationaal beleid: onderwijs, zorg, pensioenen, sociale woningbouw 	<ul style="list-style-type: none"> Sterk federaal Europees bestuur belangrijk voor de veiligheid van Nederland en haar politieke gewicht in de wereld Daarom vooruit met politieke integratie; naar een politieke unie 	<ul style="list-style-type: none"> Parlementaire controle op niveau waar bevoegdheden worden uitgeoefend EP krijgt bevoegdheid om individuele eurocommissarissen weg te sturen Transnationale kieslijsten Eén Europese buitenlandse politiek
	<ul style="list-style-type: none"> Europa richt zich op milieu, klimaat en duurzaamheid, asiel- en migratiebeleid, ontwikkelingssamenwerking, defensie 		<ul style="list-style-type: none"> Samenvoeging voorzitter Europese Commissie en Europese Raad tot door EP gekozen EU-president Grensoverschrijdende kieslijsten EP EP mag individuele eurocommissarissen wegsturen Europawijde correctieve referenda
	<ul style="list-style-type: none"> Europa richt zich op grensoverschrijdende milieu- en klimaatproblemen 	<ul style="list-style-type: none"> Verdere economische integratie en politieke samenwerking niet denkbaar, zolang democratische legitimiteit niet verbetert 	<ul style="list-style-type: none"> Betere democratische basis en transparantie van besluitvorming Raadgevend referendum bij belangrijke besluiten over toekomst euro en inrichting EU
	<ul style="list-style-type: none"> Besluitvorming zo dicht mogelijk bij de mensen Europa alleen voor zaken die niet net zo goed of beter op nationaal, regionaal of lokaal niveau kunnen worden geregeld 	<ul style="list-style-type: none"> Verdere economische en politieke integratie in de EU afhankelijk van agenda gericht op groei, sociale waarborgen en democratische versterking 	<ul style="list-style-type: none"> Grootste partij levert de door Nederland voor te dragen Commissaris Grootste partij in EP levert voorzitter Invoering Europese kieslijsten Europese besluitvorming onder grotere controle van het EP
	<ul style="list-style-type: none"> Nederland verlaat de EU Samenwerking nadien beperken tot bilaterale verdragen Tot die tijd: geen EU-bemoeienis met binnenlands beleid 		<ul style="list-style-type: none"> EU is ondemocratisch Nederland krijgt alle bevoegdheden en vetorechten terug Referendum over elk EU-plan dat soevereiniteit raakt EP wordt afgeschaft
	<ul style="list-style-type: none"> EU-niveau: minder taken, minder geld en minder regels EU bemoeit zich niet met onderwijs, emancipatie, cultuur en burgerschap 	<ul style="list-style-type: none"> Samenwerking alleen op terreinen waar dat nuttig en nodig is om grensoverschrijdende problemen op te lossen Geen Europese superstaat 	<ul style="list-style-type: none"> Verdragen die nationale soevereiniteit overhevelen naar 'Brussel' onderwerpen aan tweederde parlementaire meerderheid
	<ul style="list-style-type: none"> EU bewoog richting superstaat, maar de lidstaat moet opnieuw centraal komen te staan Brussel mag niet de baas spelen over de nationale begroting, het sociale stelsel, pensioenen, onderwijs, zorg, huisvesting en openbaar vervoer 	<ul style="list-style-type: none"> I.p.v. verdere overdracht nationale soevereiniteit inzetten op effectiviteit Europese samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> Rol EP in besluitvorming neemt toe Meer parlementaire controle op economisch beleid om uit de crisis te komen, o.a. op uitgaven van het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM) Democratisch toezicht op ECB
	<ul style="list-style-type: none"> EU is samenwerkingsverband van onafhankelijke soevereine staten EU concentreert zich op grensoverschrijdende problemen en kansen; interne markt is voor Nederland als handels- en exportland het belangrijkste aspect 	<ul style="list-style-type: none"> Er hoeft geen macht te worden overgedragen aan 'Brussel' om de aansturing van de euro te verbeteren VVD heeft geen behoefte aan vage vergezichten over Europa 	<ul style="list-style-type: none"> Nationale parlementen zijn cruciaal voor de versterking van de democratie in Europa en de bescherming van nationale soevereiniteit

BUITENLANDBELEID/DEFENSIE

- Versterking Nederlandse positie op een veranderend wereldtoneel kan niet zonder Europa
- EU moet meer als eenheid en slagvaardiger opereren
- Defensie is Europese prioriteit; uitbreiding defensiesamenwerking met gelijkgezinde partnerlanden

- Europese defensiesamenwerking kan prima en is vaak nodig
- Geen Europees leger; niet tornen aan nationale zeggenschap over manschappen
- Ontwikkelingshulp via EU meer gericht op noodhulp

- Eén stem in VN, IMF, Wereldbank en WTO
- Nederlandse ontwikkelingsamenwerking afstemmen in Europees verband om effectiviteit te vergroten

- Vorming Europese krijgsmacht (militaire inzet vergt ruime meerderheid Tweede Kamer)
- Europese dienst voor ontwikkelingsamenwerking met bundeling middelen
- EU en de eurozone spreken met één stem in de wereld

- Vergaande Europese defensiesamenwerking
- Delen krijgsmacht samenvoegen met die van andere landen
- Eén vaste EU-stem in de VN-Veiligheidsraad

- Geen EU-leger, geen gewapende missies onder EU-vlag, geen Europese ambassades en geen gemeenschappelijke EU-buitenlandpolitiek

- Nucleaire ontwapening Europa is prioriteit
- Europese samenwerking belangrijk in het kader van mensenrechten en veiligheid

- NAVO en EU vullen elkaar aan op politiek, militair en diplomatiek terrein

UITBREIDING EU

- Einde van uitbreidingsproces van de EU nadert
- Terughoudendheid wordt nagestreefd; elke nieuwe uitbreiding wordt strikt getoetst aan de Kopenhagencriteria

- Er wordt een pas op de plaats gemaakt
- Turkije kan geen lid worden

- EU staat altijd open voor nieuwe lidstaten, mits zij aan harde toetredingscriteria voldoen en daarop strikt beoordeeld zijn

- Landen Westelijke Balkan en Turkije mogen lid worden als zij aan voorwaarden van democratie, mensenrechten en non-discriminatie voldoen
- Ook IJsland, Noorwegen en Zwitserland mogen toetreden, onder dezelfde voorwaarden

- De PvdD is in de huidige omstandigheden tegen toetreding van nieuwe lidstaten
- Eerst meer Europese democratie

- Verplichtingen met landen in Zuidoost-Europa en Turkije respecteren
- EU moet zelf ook klaar zijn voor nieuwe toetredingen

- Geen nieuwe toetreders tot EU
- Onderhandelingen met Turkije direct stoppen

- Turkije hoort geografisch noch cultureel-religieus bij Europa; Turks EU-lidmaatschap is ondenkbaar

- Balkanlanden waarmee al toetredingsafspraken zijn gemaakt, zijn welkom – mits zij volledig aan toetredingseisen voldoen
- Verdere EU-uitbreiding is niet opportuun en wordt per referendum aan Nederlandse bevolking voorgelegd

- Na toetreding van Kroatië wordt de EU de komende jaren niet uitgebreid
- Landen mogen alleen toetreden, wanneer voor 100% aan de Kopenhagencriteria is voldaan
- Turkije ratificeert het Ankaraprotocol, anders worden onderhandelingen stopgezet

ASIEL EN MIGRATIE

- Europees asielbeleid met harmonisatie van toelatingsregels, evenwichtige verdeling migratiedruk en terugkeerbeleid op EU-niveau
- Strengere controle buitengrenzen van de EU
- Versterking grensagentschap Frontex

- Asiel- en migratiebeleid kan op nationaal niveau niet voldoende effectief worden geregeld en is daarmee een kerntaak van de EU

- Nederland zet zich in voor Europees asielsysteem met nadruk op gelijke toelatingkansen en eerlijke verdeling
- Kennismigratie wordt gestimuleerd; géén inburgering en andere barrières

- Beter naleving EU-asielrichtlijnen
- Aanpassing Dublinverordening, waardoor asiolverzoeken eerlijker worden verdeeld over EU-landen

- Europese toelatingsregels, gezamenlijk bewaken buitengrenzen en menswaardige opvang in alle lidstaten
- Gezamenlijke aanpak van fraude, misbruik en illegaliteit

- Nederland maakt zelf uit wie binnengelaten wordt en wie niet

- EU regels mogen eigen immigratie- en integratiebeleid niet belemmeren
- Aanpassing EU richtlijnen gezinshereniging, opdat Nederland meer eisen kan stellen aan gezinshereniging

- Meer hulp aan landen aan buitengrenzen EU om te zorgen voor beheersbare migratie, met respect voor de rechten van vluchtelingen
- Met landen buiten de EU worden afspraken gemaakt om het doorlaten van migranten terug te dringen

- Eerlijk en restrictief vreemdelingenbeleid
- *Opt-out* voor EU-regels die belemmeren dat kansarme immigratie in Nederland wordt teruggebracht
- Asielaanvragen worden alleen nog op Schiphol in behandeling genomen

AANPAK EUROCRISIS

- Krachtige aanpak met verdragsrechtelijke verankering
- Begrotingsdiscipline met sancties
- Beter Europees banktoezicht
- Beleid om concurrentiekracht economisch zwakke lidstaten te verbeteren
- Actieve corruptiebestrijding binnen EU

- ECB koopt geen schuldpapieren meer op
- Schulden worden waar nodig kwijtgescholden
- Vertrek Griekenland uit eurozone lijkt onafwendbaar
- Opties onderzoeken om eurozone te verkleinen, op te splitsen of met gelijkgezinde landen te verlaten

- Begrotingsafspraken handhaven
- Doen wat nodig is om euro te behouden
- Noodzaak ECB *lender of last resort*
- Europees noodfonds of -onderstrikte voorwaarden - *eurobonds*
- Schuldsanering onder zeer strikte voorwaarden

- Geen ingrijpende overdracht (monetaire) bevoegdheden zonder volksraadpleging
- Exitstrategie voor eurolanden die niet in eurozone passen

- Nieuw Groeipact als motor voor werkgelegenheid
- Europese actie bestrijding belastingfraude en -ontduiking
- Europees banktoezicht
- *Eurobonds* (op termijn)
- Actievere rol voor ECB als allerlaatste redmiddel

- Economische vrijheid en vertrouwen in eigen kracht zorgen voor groei
- Daarom uit de EU en terug naar de gulden

- Mogelijkheid opsplitsing eurozone serieus nemen
- Lidstaat die niet aan stabiliteitsregels voldoet mag stemrecht worden ontnomen en uit eurozone worden gezet

- Nederland voldoet pas in 2015 aan 3%-norm
- Geen nieuwe leningen voor eurolanden met onhoudbare schulden, maar (groter) deel schuld afschrijven
- Mandaat ECB verruimen tot bevordering welvaart en werkgelegenheid

- Handhaving vastgelegde begrotingsafspraken prioriteit
- Geen euro-obligaties, maar als het i.v.m. financiële risico's voor Nederland goedkoper is om eurolanden te helpen met leningen uit een noodfonds, dan doen we dat

> Kunduz- of Lente-akkoord heeft vooral voor lastenverzwaringen gekozen. 'Brussel' heeft dit terecht bekritiseerd. Via het Europees Semester adviseert de Commissie de lidstaten hoe ze hun huishoudboekje op orde kunnen krijgen. De Commissie stelt voor dat Nederland ingrijpt in de hypotheekrenteaftrek, het huurbeleid en de pensioenen. Dit druipt in tegen de wens van de ondervraagden in Clingendael's enquête: 80% wil niet dat Brussel invloed heeft op pensioenbeleid en 79% heeft bezwaar tegen Brusselse inspraak op belastingmaatregelen, zoals de hypotheekrenteaftrek. De kiezer wil niet dat de Europese Commissie over de Nederlandse economie beslist. Vraag is wat de politieke partijen zullen doen. Luisteren naar de kiezer of de Commissieadviezen opvolgen? En zullen de partijen - met de kiezer in het achterhoofd - realistisch zijn over hervormingen en bezuinigingen?

Naast de eurocrisis biedt de EU nog veel meer stof tot nadenken tijdens deze verkiezingen. Komende wintermaanden zal over de nieuwe meerjarenbegroting gestemd moeten worden. Van de ondervraagden vindt 68% dat er bezuinigd kan worden op onze afdrachten aan de EU-begroting. Voor de meeste partijen zijn beperkingen van deze afdrachten dan ook een prioriteit. Er spelen echter meer vragen rond het meerjarenbudget: noopt de crisis niet tot veel duidelijker standpunten over EU-uitgaven, zoals over landbouw en regionale fondsen? Het EU-budget is in grote lijnen een voortzetting van keuzes die in het verleden gemaakt zijn, maar het huidige tijdsgewricht vraagt om keuzes die helpen om de eurocrisis draaglijk te maken of op te lossen - en dat is iets anders dan het blijven steunen van boeren. Een eenzijdige focus op het verminderen van de Nederlandse afdrachten is onvoldoende in deze crisis.

Tevens ligt de vraag voor of de EU zelf belastingen moet kunnen heffen, bijvoorbeeld via een financiële transactietaks. Duitsland

en Frankrijk zijn al bezig met het ontwikkelen van de plannen hiervoor. De SP, PvdA en GroenLinks willen hiermee instemmen. CDA, D66 en VVD vrezen een bedreiging van de Nederlandse financiële sector. Hoe hard zullen deze partijen willen vechten in Nederland en in de EU tegen deze belasting die ten goede komt aan het EU-budget?

Nederland kan soms een (harde) zelfstandige rol spelen in de Europese onderhandelingen, zoals bij het tegenhouden van de uitbreidingen van de EU en van het Schengengebied. De afgelopen jaren heeft Nederland dwars gelegen bij de toetreding van Bulgarije en Roemenië tot Schengen vanwege de gebrekkige naleving van Europese wet- en regelgeving. Nederland heeft in het verleden als enige lidstaat een veto uitgesproken tegen de toetreding van Servië om zo medewerking met het Joegoslaviëtribunaal af te dwingen. Ook nu staan uitbreidingsvragen ter discussie. Uitbreiding van de EU is één van de minst populaire onderwerpen. Toch gaat de EU ermee door - straks met Kroatië, maar Servië en andere landen zitten reeds in de wachtkamer. Mogen we hier uitspraken van de partijen over verwachten of wordt uitbreiding als voldongen feit gezien? Kunnen de partijen trots zijn op de gekozen harde lijn of is souplesse gewenst?

Verder blijven problemen bestaan rond het toelaten van asielzoekers tot de EU en tot Nederland. Met de open interne markt ligt 'onze' grensbewaking 2500 km verderop in landen als Italië en Griekenland. Net als bij de eurocrisis speelt ook hier het gebrek aan vertrouwen in elkaars bestuurlijke systemen. De VVD stelt daarom een soort Britse *opt-out* voor, maar de vraag is of dat wel realistisch is. De ervaringen van (demissionair) minister Leers tonen aan dat er weinig speelruimte is om eigen grenzen weer enigszins in ere te herstellen. Ook minister Kamp heeft de debatten over grenzen laten opleven door over de rechten van arbeiders uit andere lidstaten te beginnen en door eigen werklozen voorrang te willen geven.

Maar de vraag is of het - voorbij de politieke symboliek - zinnig is om onze grenzen terug te willen in welke vorm dan ook.

Op veel terreinen gaat Europese integratie en samenwerking zonder wanklank door.

Met saillante thema's als buitengrenzen en eurocrisis moeten partijen en de kiezer echter niet het bredere perspectief op Europese integratie verliezen. Op veel terreinen gaat Europese integratie en samenwerking zonder wanklank door. Politieksamenwerking heeft mogelijkheden geboden om veiligheid over grenzen heen te verbeteren. Innovatie en groei zullen in belangrijke mate van de EU afhankelijk zijn. Nationale *Research & Development*-fondsen betekenen dat innovatiegeld nu versnipperd wordt ingezet. Ook zijn er nog veel schaalvoordelen te behalen door de dienstenmarkten te liberaliseren. Ondertussen creëren de gemeenschappelijke kwaliteitseisen aan voedselproducten een grote markt voor de agrarische sector en zorgen de hoge voedselveiligheidseisen voor een goed kwaliteitsimago waar de Nederlandse mondiale export van profiteert. Politieke samenwerking biedt Nederland meer kans op internationale invloed in bijvoorbeeld de stabilisatie van de landen die vorig jaar in Noord-Afrika hun voorjaarsrevoluties doormaakten. En natuurlijk mag niet vergeten worden dat Nederland hoe dan ook afhankelijk is van de groei in de overige EU-lidstaten.

Dit levert als grootste uitdaging op dat de verkiezingsdebatten niet verworden tot zwart-witstellingen voor of tegen de EU. Afwegingen over meer of minder integratie moeten per beleidsterrein - en per dossier - gemaakt worden. De discussies moeten daarom vooral gaan over concrete beleidskeuzes en welke EU de partijen voorstaan. Pas dan kunnen kiezers een weloverwogen keuze maken.